

DR. BORIS GOMBAČ

Zgodovina ali propaganda? (I.)

Nekaj pripomb h knjigi Borisa Mlakarja Slovensko domobranstvo 1943-1945 - Ustanovitev, organizacija, idejno ozadje (Ljubljana 2003)

Boris Gombač se je rodil leta 1951 v Hrušici pri Podgradu. Pravno fakulteto v Ljubljani je končal leta 1975, leta 1976 je dokončal podiplomski študij v Belgiji, leta 1987 pa je doktoriral v Ženevi. V zadnjih balkanskih vojnah je v letih 1994/95 vodil program pomoči Evropske unije za 200.000 beguncev v Dalmaciji. Objavil je vrsto del, predvsem v tujini, in je stalni sodelavec World Encyclopedia of Peace (London, New York).

Mlakarjeva knjiga z zgornjim naslovom je nedvomno ena od tistih raziskav, ki jo je vsaj en del slovenske javnosti v vseh teh skoraj 60 letih od konca 2. svetovne vojne že dolgo pričakoval. Dogodki, povezani s slovenskim domobranstvom, tako državljanska vojna - v času sovražne zasedbe - kot predvsem poboj dela domobrancev po vojni, so istočasno ena najbolj zapletenih in krvavih strani v zgodovini slovenstva. Dejstvo, da knjiga temelji na raziskavi, s katero je avtor pridobil doktorski naslov na Filozofski fakulteti, daje študiji še dodatno težo, saj so pri delu sodelovali tudi nekateri raziskovalčevi kolegi. Slovensko domobranstvo 1943-1945 je zatorej eden najresnejših pristopov k analizi tega slovenskega politično-vojaškega gibanja po tistem, ko so o domobranstvu pisali zgolj njegovi protagonisti in nekateri mlajši »raziskovalni« novinarji, ki so jih v glavnem plačevali sami udeleženci takratnih dogodkov, torej so bile to »raziskave«, (pod)pisane po naročilu. Mlakarju je šteti tudi kot pozitivno, da je podal dokaj dobrohotni (prodobranski) pogled na takratno dogajanje.

Avtor pa je pri pisanju dokaj dolgoezen in ponekod tudi nejasen. Pisec se tako na vrsti strani razpiše o tem, kaj je domobranstvo, in opisuje dogodke, kot da bi bila knjiga namenjena bolj strokovnjakom kot pa vsesplošni publiki. Poleg tega je piscevo izrazje politično obarvano in bralec ima občutek, da se Mlakar neprestano vrti okrog bistva, ko uporablja za domobrance izraz »protirevolucionarji«, kar je izraziti konstrukt novejšega slovenskega »zgodovinpisja«. Bralec je v knjigi Slovensko domobranstvo 1943-1945 dobesedno vržen v vrtinec dogajanj (vojno), brez najmanjšega opisa predvojnih dogodkov. Avtor bi lahko vsaj na eni strani opisal predvojna dogajanja v Sloveniji (Dravski banovini). Le tako lahko nepoučeni bralec razume dogajanja v obdobju 1941-1945. Medvojni dogodki (revolucija in drugo) so namreč tudi posledica predvojnih dogajanj, ne pa potres, ki ga nihče ni pričakoval.

Dokaj ostri spopadi med klerikalci in liberalci ter preganjanje komunistov - neke vrste prikrita civilna vojna - so se vrstili ves čas med obema vojnoma. Družbeno in medčloveško napeti odnosi so bili značilni za slovensko družbo že v 19. stoletju, kot piše Stritar v *Kmečkih slikah*. Tem družbenim napetostim so v znatni meri botrovale številne družine in kot posledica tega boj za preživetje v družbi, kjer kruha ni bilo v izobilju. Vsaj del vzrokov za (med)vojne spopade in kasneje pokole (bratomorno vojno) pa gre iskati tudi v tistem, kar je povedal že apostol Pavel in pred kratkim zapisal kardinal Ratzinger v svoji knjigi (*Fede, verita e tolleranza. Il cristianesimo e le religioni del mondo - Vera, resnica in strpnost. Krščanstvo in svetovna verstva*, Cantagalli 2003), in sicer, da je krščanstvo za Grke pomenilo zabitost, barbarstvo (surovost) oziroma divjaštvo v primerjavi z visoko razvito grško kulturo. Na žalost se v teh 1500 letih vsaj del krščanstva ni mnogo spremenil in se je ponekod zaradi častihlepnosti po oblasti (Korošec) in premoženju celo še bolj izpridil. To velja tudi za predvojno Slovenijo in o tem je pisal v 70. letih kasnejši nadškof Rode »(...) Naša cerkev je bila pred vojno preveč bogata. (...) Cerkev je imela premoženje, ki ji ni bilo potrebno za izpolnjevanje njenega poslanstva (...). Tisti (povojna oblast, op. p.), ki so opravili ta posel, gotovo niso mislili na očiščenje cerkve, pa so bili vseeno orodje v božjih rokah in so nehoti izpolnili božji načrt.« (*Mladina* 20. 12. 2004).

Mnogo ljudi je torej videlo rešitev v socializmu oziroma so se vključevali v komunistično stranko. Prav v zvezi s tem je pred kratkim

papež napisal knjigo, kjer govori o »komunizmu kot nujnem zlu« (Milano, Rizzoli 2004). Tukaj bi se tudi komunisti verjetno strinjali s papežem, in sicer, da je bil »komunizem nujno dobro«. Določene družbene reforme so bile torej nujne in neizbežne.

Drugi splet dogodkov, ki jih je Mlakar popolnoma zanemaril, pa je ravnanje okupatorjev med vojno. Vsaj v nekaj stavkih bi lahko povedal, da je med italijansko okupacijo prihajalo do aretacij ljudi, ki niso imeli nobene zveze s komunisti (revolucionarji). Več desetisoč slovenskih internirancev je tudi vsaj omembe vredno, če že kar pol stoletja niso bili dostojni maše zadušnice. Posebno poglavje pa je politika Nemčije in ravnanje njene vojske. Zaradi nespoštovanja najosnovnejših predpisov mednarodnega prava - od nenapovedane vojne z bombardiranjem Beograda 6. aprila 1941, v kateri je umrl dr. Fran Kulovec (vodja SLS), in neprestanimi pokoli, streljanjem talcev, pobijanjem Judov, internacijami itd. ter na kraju neupoštevanja kapitulacije pri Borovljah 10. maja 1945 - ostaja nemška vojska nekaj najbolj krvoločnega in degeneriranega, kar je kdaj videla zemeljska obla. S svojim ravnanjem in neprestanim spodbujanjem h krvoločnosti, predvsem na Hrvaškem, kjer je bilo med drugim v Jasenovcu poleti 1942 pobitih pet slovenskih duhovnikov (*Ciliga, Sam kroz Evropo u ratu*, Rim, 1978, str. 192), so si sami ustvarjali sovražnike, to je ljudi, ki so si želeli preživeti in se seveda tudi maščevati. Vse to je vplivalo na dogajanja v maju in juniju 1945, ko je prišlo do obračuna s tistimi, ki so bili nemška pomožna policija (domobranci), pripadniki raznih drugih nemških pomožnih enot in ustanov. In to velja za vso Evropo, ne samo za Slovenijo. Na splošno moram reči, da je napak in spodrseljavev (ponekod tudi načrt-nih!) v Mlakarjevi knjigi, po mojem skromnem mnenju, preveč in to me je tudi odvrnilo od začetne zamisli, da bi napisal recenzijo knjige. Ker pa me je kar nekaj znancev, predvsem iz domobranskih vrst, ki so mi zelo pomagali pri mojih zgodovinskih raziskavah, nagovorilo, da naj bi le napisal recenzijo knjige Slovensko domobranstvo 1943-1945, sem se končno odločil in napisal (zgolj nekatere!) pripombe k Mlakarjevi knjigi.

Uvodna beseda

Že v uvodni besedi Mlakar pove: »Domobranstvo je bilo samo najpomembnejša oborožena sila slovenske protirevolucije, pač tudi z zunanjimi obeležji kolaboracionizma.«

S tem je avtor tudi že zakoličil svojo pot in okoli te smeri se suče (maje) celotna Mlakarjeva razlaga domobranstva. Že pred uvodno besedo pa je pisec priložil na platnicah zemljevid domobranskih postojank, iz katerega se razločno vidi, da so bile te razporejene večina (90 odstotkov) vzdolž železniških in cestnih prometnic, kjer se partizani prav gotovo niso zbirali zaradi revolucije, ampak zaradi uničevanja nemških prevoznih poti. Tudi na Primorskem so domobranci delovali v glavnem vzdolž železniške proge v Baški grapi in z obveščevalno dejavnostjo v Trstu, Gorici in Vipavski dolini, kjer je bilo izredno malo partizanov (»revolucionarjev«). Mlakarjeve trditve se znatno razlikujejo od pisanja v *Vetrinjski tragediji* (str. 19-20), kjer piše: »Pri (...) srečanju (11. maja 1945) z angleškimi vojaškimi oblastmi naj bi general Krenner (...) izjavil, da so slovenski domobranci del nemških policijskih čet, ki je ščitil vasi pred komunističnimi napadi (...), da bo tako bolje predstavil našo vojsko.«

Str. 19; Mlakar:

»Dne 15. maja 1941 je Tito poslal v Moskvo depešo, da bo dvignil vstajo, ko bo napadena Sovjetska zveza. Prav z nemškim napadom pa se je dotedanja imperialistična vojna v očeh komunistov spremenila v pravično vojno, kar jih je razbremenilo raznih ozirov. To jih je utrdilo v prepričanju, da je prišel čas za izvedbo revolucije, po drugi strani pa jim je nalagalo drugačno taktiko.«

Avtor ne navaja vira svoje informacije, gre pa za Josipa Broza (takrat

še vedno zgolj Walterja, vzdevek Tito si je Broz nadel kasneje), ki je takrat imel čisto drugačne probleme, kot je pošiljanje tovrstne depeše v Moskvo. Moskva je bila takrat prepričana o zmagi Nemčije in je zatorej ne samo odpoklicala svojega veleposlanika iz Jugoslavije, ampak tudi pregnala jugoslovanskega iz Moskve.

V zvezi s takratnimi dogodki je Josip Broz Tito 9. maja 1975 v *Vjesniku* priznal:

»Te naše priprave so bile dolge in z dokaj natančnimi cilji. Vse zgodbe, ki so jih kasneje pripovedovali, tudi po vojni, da se je osvobodil na ljudska vojna začela spontano ob dnevu nemškega napada na Jugoslavijo, nimajo nobene osnove.«

Str. 26; Mlakar:

»Vaške straže, ki so spontano ali pa s podporo protirevolucionarnega vrha, konkretno predvsem aktivistov Slovenske legije, nastajale po slovenskih vaseh, so bile v okviru italijanske okupacijske vojske organizirane kot *Milizia volontaria anticomunista (MVAC)* z vrhovnim uradom na čelu. (...) Kot že rečeno, je po eni strani v resnici šlo za samooobrambo v ožjem smislu besede. Šlo je za reakcijo na številne grobe, kritične in tudi zločinske nastope s strani partizanskih enot in funkcionarjev OF. Šlo je za politične in ideološke pritiske, za ropanja in tudi številne usmrtilive - umore, kar se ponavadi v dosedanjih literaturi označuje za vojvodstvo, leve odklone, napake itd.«

Podpolkovnik Peterlin, ki je bil eden od ustanoviteljev vaških straž, pa piše:

»Dne 15. IX. me je načelnik štaba XI. korpusa, polkovnik Gallo, klical in me vprašal, če bi hotel prevzeti sestavo *MVAC* za Ljubljano. Kot prvi sta tej organizaciji pristopili Straža in Slovenska legija. Kako je bilo organizirano in izvedeno 21. XII. 1942, se je videlo, kako pa se je izteklo, smo občutili. Že takrat mi je bil sumljiv takšen postopek oblasti ter sem sumil, a nisem mogel verjeti, da je to zahrbtno delo delo visokih italijanskih oblasti. Zato je bila ljubljanska *MVAC* že 1. II. 1943 razpuščena, a 1. IV. 1943 je pod pretvezo, da je samo začasno, morala oddati tudi orožje.« (*Tabor* 1968, št. 8, str. 206-209).

Str. 39; Mlakar:

»Vsakršno nadaljnje računanje je tako prekinila objava kapitulacije Italije 8. septembra 1943 zvečer, pri čemer je bilo premirje podpisano že 3. 9., ko je Italija zivila v brezpogojno vdajo svojih oboroženih sil zaveznikom na vsem svojem ozemlju.«

Če je bilo premirje podpisano 3. 9. 1943, ni v nobenem primeru moglo priti do objave kapitulacije 8. septembra in Italija ni »privolila v brezpogojno vdajo svojih oboroženih sil zaveznikom na vsem svojem ozemlju«, ampak v nekaj bistveno drugega, in sicer v »takojšnje prenehanje sovražnosti s strani italijanskih oboroženih sil« s celo vrsto pogojev.

Avtor torej zamenjuje pojem »premirje« s »kapitulacijo«, kar mu niti ne gre posebej zameriti, saj to v Sloveniji počno praktično vsi, ki pišarijo o zgodovini, in to brez ene same častne izjeme. Tovrstno mešanje pojmov pa je kljub temu popolnoma nesprejemljivo, saj je tipično zgolj za (jugo)slovansko »zgodovinisje«.

Str. 43; Mlakar:

»Peterlina je namreč decembra 1943 Rupnikova okolica obtožila, da je po kapitulaciji Italije izdal povelje za napad vaških straž na Nemce. Peterlin je v svoji izjavi 10. decembra 1943 to odločno zanikal ter zatrdil, da se je zavzemal za to, da vaške straže čakajo na svojih mestih ter se nato priključijo Nemcem. Ta izjava ni videti preveč prepričljiva, posebej, če jo primerjamo z izjavo istega Peterlina v povojnem zaporu, ko tega sploh ne omenja ter navaja zgolj to, da je bilo na dnevnem redu omenjenega sestanka vprašanje, kaj storiti z vaški stražami in kako formirati iz njih Jugoslovansko vojsko. V prvi izjavi izrecno navaja, da naj bi se Agleži po Vauhnikovem sporočilu izkrcali v Trstu in na Reki, po vojni pa spet tega ne omenja, tako da je tudi to vprašljivo.«

Odgovor na svoje vprašanje si daje Mlakar kar sam v svoji knjigi nekaj strani naprej (str. 122, opomba 232), in sicer: »Zanimivo je, da Peterlin sploh ne omenja v izjavi 10. 12. 1943 Vauhnikove novice o izkrcanju zaveznikov.«

Vsak komentar je odveč!

Str. 64-66:

Mlakar je analiziral celo vrsto vzrokov za padeč trdnjave Turjak, v katero se je zaprla protipartizanska vojska, in pri tem pozabil na bist-

veno, to je, da je bila celotna »turjaška« zamisel, tako kot mnogo drugih domobranskih potez (npr. Črni Vrh nad Idrijo), popolnoma nesmiselna.

Ježuit Setar piše: »Ob padcu Mussolinijevega režima (8. sept. 1943) pa je bil slovenski Alcazar - Turjak nepotreben, zgrešen. V usodnih trenutkih ni bilo pravih vodij. Škocjanski župnik Zupančič je prišel s fanti do gradu in ogorčen vele: 'Gremo naprej! Zapreti se semkaj je prenevarno.' Tedanji poveljnik ga je nahrulil, naj se ne meša v vojaške zadeve. A njegovi farani so se vseeno z dušebrižniki prek Golega in Iga umaknili v Ljubljano.« (Slapar, *Iščem vodnike mojega naroda*, str. 134).

Str. 100; Mlakar:

»Italijanska suverenost se je sicer formalno priznavala, a se je hkrati tudi, če se je le dalo, zmolčevala.« O kakšni italijanski suverenosti nad t. i. Ljubljansko pokrajino ni bilo nikoli govora, zato se tudi ni nikoli »formalno priznavala«. Niti italijanske oblasti niso štele Ljubljanske pokrajine za ozemlje pod lastno suverenostjo in italijanske suverenosti nad temi kraji ni nikoli nihče priznal, ker tudi sama Italija tega ni zahtevala.

Str. 158; Mlakar:

»(Ilovar je ...) več kot 120 samovoljno obsojenih ujetnikov poslal posadki pri Sv. Urhu, kjer so večinoma izginili.«

Se danes živeči Ivan Korošec pa piše v delu *Sv. Urh - druga plat zvona*, Ljubljana, Novo jutro, 1991 (str. 210): »Poudarjam: na Sv. Urhu smo bili vojaki. Glavna naloga je bila zavarovati vasi pred partizani. (...) Na Sv. Urhu ni nihče tepel in mučil. (...)«

»Samovoljni obsojeni ujetniki« niso »večinoma izginili«, kot skrivnostno piše Mlakar, ampak so bili vsi pobiti, ne pa v okoliščinah in v rokah tistih, ki jih navaja pisec.

V *Zavezi* št. 32 (I. marec 1999) piše: »Prof. Janez Grum je napisal študijo o Sv. Urhu. Nameravali smo jo objaviti (...), pa smo sklenili počakati na boljše čase.« V tipkopisu *Sv. Urh po mojem poznanju* pa Grum piše:

»Omeniti pa moram, da sem bil opazovalec dogajanj na Sv. Urhu, namreč kot komandir 16. domobranske čete na rudniškem bloku, torej kot bližnji сосед. (...) Od leta 1950 naprej mi je prof. Lipovec trikrat omenil, da mu je v dachauskem taborišču stotnik Berto Ilovar povedal, da je iz Ljubljane poslal na Sv. Urha 129 terencev in partijskih aktivistov. (...) Toda po enem letu likvidacij na Sv. Urhu za Ilovarja ni bilo važno omeniti, če je sploh vedel to, da nekaj iz Ljubljane poslanih terencev ni bilo izročeni posadki na Sv. Urhu, ampak so bili prepeljani na rudniški blok in tam izročeni 16. domobranski četi. Teh je bilo do 1. marca 1944, do mojega odhoda v četniški štab iz te čete, 7 ali 8 (največ 10). (...) Mnenja sem pa, da je tudi po mojem odhodu iz Rudnika bilo poslanih še neko število terencev v likvidacijo, kar se da brati pri Križnarju in pri Podbevškovi, da je bil med temi izročeni 16. četi prof. Sturm, 10. marca, morda tudi tajnik univerze Karlo Sketelj. Tudi ne izključujem, da so bili nekateri od Ilovarja izročeni 21. četi na Barju namesto posadki na Sv. Urhu. (...)«

Mlakar torej pripisuje »izginotje« obsojenih ujetnikov posadki pri Sv. Urhu, dejansko, kot piše Korošec, se tam ni nič posebnega dogajalo. In to je razvidno tudi iz drugih pričevanj (Štefanija Podbevšek, *Sv. Urh - kronika dogodkov iz narodnoosvobodilne vojne*, Ljubljana, 1966). Še danes živeči prof. Janez Grum, ki je pri tistih dogodkih tudi delno sodeloval, je prišel do zaključka: »Zelo verjetno bo marsikakšen preživeti domobranec razočaran nad tem, da sem iznesel Ilovarjevo številko 129, ki dopušča, da jih je bilo na Sv. Urhu usrešljenih nekaj več kot 123, dopušča število 135-140. Namreč prej omenjenih 110 plus 25-30 terencev iz domače okolice.« In k tem 135-140 pobitim je treba prišteti še tiste, ki jih navaja F. Grum: »35 padlih partizanov, 6 talcev, nadučitelj Lulik in ubegli prostovoljec. Po partizanih pobiti ...«

In seveda je treba podčrtati, da je Janezu Grumu uspelo, po tistem, ko je poveljeval 16. četi, ki je izvršila del pobojev pri Sv. Urhu in po večdesetletnem vodenju *Vestnika* (revije »političnih bojevnikov«) v Argentini, na koncu postati eden Mlakarjevih svetovalcev pri sanju knjige, to je postati zgodovinar samega sebe. Ni kaj reči, res lep uspeh za tega nekdanjega domobranca, ki bi bil še večji, če bi omenjeni gospod raziskovalca tudi podučil o številkah in dejstvih v zvezi s tisto »resnico, ki je že dolgo znana«. Seveda so poboji pri Sv. Urhu zgolj del tistih, ki jih je izvršila protipartizanska stran med

vojno. V zvezi s tem pravi Tadeja Tominšek - Rihtar: »T. i. protipartizanski tabor je neposredno sodeloval pri usmrčitvah vsaj 1.467 civilistov, v sodelovanju z okupatorskimi enotami pa vsaj še pri 370 žrtvah.« (*Mladina*, 22. marec 2004).

Eden od večjih pobojev je bil 3. maja 1945, ko so pri Turjaku že na pragu svobode pobili 29 partizanskih aktivistov. Mlakar je ta dogodek, tako kot marsikatero drugo domobransko grozodejstvo, v knjigi »pozabil« omeniti. V vsakem primeru in ne glede na avtorjevo »pozabljenost« pa ti poboji v znatni meri pojasnjujejo dogodke maja in junija 1945, ko se je vojna sreča obrnila.

Str. 161; Mlakar:

»Delno je bil v zvezi s propagandno dejavnostjo tudi odsek za verske posle ali 'katoliški duhovnijski odsek', včasih imenovan tudi verski referat. (...)«

Mlakar je skrajno omejil vlogo in pomen domobranskih kuratov, ki so dejansko bili duša domobranstva in s tem tudi steber, na katerem je počivala vojaška morala domobranske vojske.

Str. 191; Mlakar:

»Med ofenzivo (oktobra 1944, op. B. G.) so nemške in domobranske enote (...) ujele precej partizanov in skrivačev, precej se jih je predalo ali pa so kar civiliste zajeli po naseljih in vse te so potem zbirali v taboriščih v Brestanici. (...) Nemci so med ofenzivo pobirali sploh kar vse moške, po nekaterih poročilih vse med 14. in 65. letom.«

Mlakar je »pozabil« povedati, da je do podobnega naborništva prišlo tudi v Ljubljani in okolici in tako so bili ljubljanski grad in nekateri ljubljanske šole polne mladih mož, ki so bili v glavnem zajeti zato, ker so bili v septembru 1943 pri partizanih. Tem nekdanjim partizanskim mobilizirancem se je torej ponudila možnost »odpusta«: ali vstopiti v domobranske vrste ali pa v nemško internacijo. Ker je marsikateri med njimi že preizkusil italijansko internacijo, so se seveda množično odločali za domobranstvo. Ta možnost »izbire«, ki je sicer raziskovalec ne omenja, je tudi glavni vzrok, da je, kot piše Mlakar, »bilo mnogo bivših ujetnikov razmeščenih na 'neborbena' ali celo civilna službena mesta.« Na Primorskem (Ajdovščini) pa so domobranci v glavnem mobilizirali tako, da so med mašo obkolili cerkev in pobrali moške, ki so se nahajali noter, ter tako pridobili »prostovoljce« za boj »proti komunizmu«.

Str. 208-209; Mlakar:

»Po primerjavah (...) je bilo v Slovenskem domobranstvu ob koncu leta 1943 skoraj 7.400 mož. (...) 22. januarja 1945 je npr. narednik Albert Žagar vpisan pod številko 17.306 in če upoštevamo še približno 200 novih vpisov do maja, pridemo spet približno do že omenjenega števila 17.500. Toliko je pač Slovensko domobranstvo v času svojega obstoja imelo vpisanih pripadnikov. Kolikšno pa je bilo pravo število domobrancev? (...) Imamo slednjic še podatek za 6. marec 1944, ko naj bi bilo v Slovenskem domobranstvu 13.277 mož. Tu gre za pregled domobranskih postojank, ki so ga sestavili v II. odseku Ozne (...)«

Ivan Križnar piše v knjigi *Slovensko domobranstvo - Ljubljana v ilegali*, str. 236 do 292 (*Svobodna misel* 10, januarja 2003, str. 27): »Da bi ustvarili videz, da obstaja namesto šestih kar 12 udarnih bataljonov, so 7. aprila 1945 udarne bataljone spet označili s številkami.« Gre pa za mešane (slovensko-nemške) bataljone, in če upoštevamo, da je imel vsak bataljon štiri čete (po 150 mož po Grumu oziroma po 160 po Križnarju, dobimo število 7.200 (7.780), kar znese skoraj toliko, kot navaja Vizjak, ki je »svojih spominih govoril o največ 51 uradno zabeleženih četah« (Mlakar, str. 183). Sele v intervjuju v *Mladini* 1. decembra 2003 Mlakar zaupa tisto, kar je bilo eno od ključnih dejstev notranje organizacije domobranstva, in sicer, da »so v ostale bataljone proti koncu vojne dodali tudi nemško četo«. Pri teh podatkih ne gre samo za številčno stanje, ampak za nekaj dosti bistvenjšega, in sicer za dejstvo, da so bile nemške čete vključene v domobranske bataljone zato, ker domobranci enostavno niso zaupali! In če vemo za to nemško nezaupanje, dojemamo domobranstvo precej drugače, kot so ga propagande različnih barv doslej predstavljale. Ta notranji razkol pri domobrancih - med služenjem Nemcem in domovinsko navezanostjo - je Mlakar sicer rahlo nakazal (str. 375), vendar pa zelo abstraktno in za povprečnega bralca nedojemljivo.

Str. 220; Mlakar:

»V domobranstvu je bilo vsaj 60 ljudi z doktoratom, od tega jih je bilo 46 častnikov.«

S tem podatkom želi pisec predvsem povedati, da je bila intelektualna stopnja domobranskega vodstva dokaj visoka. O intelektualni stopnji domobranskih vodij piše tudi Eiletz. (*Moje domobranstvo in pregnanstvo*, str. 162): »Ta ukrep (mobilizacija v Vetrinju, op. B. G.) je brez vsakega dvoma dokazoval porazno inteligenčno stopnjo naših odgovornih osebnosti.« Po drugi strani seveda ne gre pozabiti, da je bil med navadno vojsko tudi cvet (dolenjske, ljubljanske ...) mladine in predvsem ogromno *kulakov* (to je sposobnejših kmetov) in podjetnikov, to je najbolj ustvarjali del takratnega slovenskega prebivalstva.

Str. 233; Mlakar:

»Za hrabrost oziroma za uspehe v bojevanju so npr. železni križec druge stopnje dobili stotnik Meničanin (posmrtno), stotnik Rupnik ter nadpor. Furlan (...)«

Avtor je »pozabil« povedati, da je stotnik Rupnik dobil odlikovanje »za hrabrost oziroma za uspehe v bojevanju za bitko pri Borovljah, ki se je odvijala (10. in 11. maja 1945) nekaj dni po kapitulaciji Nemčije, in s strani poražene in razočarane nemške vojske. Furlan pa je padel in nato dobil železni križec za boj proti furlanskim (italijanskim) partizanom. Poleg tega pa je Mlakar (na str. 487) stotnika Rupnika (tako kot mnoge druge v knjigi) že 10. maja povišal v podpolkovnika.

Str. 280; Mlakar:

»V tem formalnem pogledu so voditelji in pokrovitelji Slovenskega domobranstva imeli do neke mere prav, ko so trdili, da gre za slovensko narodno vojsko.«

Takratni udeleženci vojne so imeli dokaj drugačno mnenje o domobranstvu, kot nam ga želi podtakniti Mlakar, in zadošča, da preberemo stavek v njegovi knjigi (str. 305), da Rösener aprila 1944 »ni pozabil povedati, da je domobranstvo ustanovil nemški rajh oziroma on sam, ki ga je tudi oblekel, oborožil itd.«

O tem piše tudi dr. France Martin Dolinar v knjigi *Rožmanov proces* (založila poluradna založba katoliške cerkve *Družina*, 1996, str. 290-292): »Ne glede na njihove namene domobranci niso mogli biti slovenska vojska. (...) Slovensko domobranstvo je bilo oblikovano kot pomožna policijska enota pod vrhovnim vodstvom generala Rösenerja. (...) Vsako akcijo in vsako spremembo v sestavi je moral osebno odobriti general Rösener, če je bilo to slovenskim oficirjem prav ali ne.«

Str. 291-329 (Domobranska prisega);

Mlakar se na skoraj 40 straneh razpiše o domobranski prisegi (20. aprila 1944) in bralec ima občutek, da bi rad kako prodal za jeguljo in, jasno, zmanjka mu »prostora«, da bi povedal bistvo.

V zvezi s to tematiko je podal odlično analizo Janez Gradišnik, nekdanji zarjan in pripadnik OF, ki se je kasneje znašel na Golem otoku: »Meni se zdi tudi nespametno govoriti, tile so prisegli Hitlerju, to so vendar le fraze, saj dobro veste, da si nobeden od njih ni želel nacistične zmage. Kdo izmed njih pa si je mogel želeti, da bi tista stran zmagala? To je bil nekak kompromis, da so lahko obstajali. Saj tega sodelovanja z nacisti ne bi bilo, ko bi imeli kakšno drugo izbiro ... Imeli so neki cilj, ohraniti katolicizem, vero, bratniti kvečjemu prebivalstvo.« (*Vestnik* 1993, str. 63)

V teh nekaj stavkih je Gradnišniku uspelo povedati več kot Mlakarju na 38 straneh in verjetno je bolj zadel oris domobranskega cilja, kot je to uspelo piscu v vsej knjigi. Avtorju pa je šteti v dobro, da je priložil sliko o domobranski prisegi, iz katere je lepo razvidno, da so bile takrat tribune nogometnega stadiona v Ljubljani, kjer so prisegali, skoraj popolnoma prazne. In tudi to je dovolj zgovorno!

Str. 304-305; Mlakar:

»Po maši je (Rožman) še nekaj časa ostal na tribuni ter opazoval dogajanje, dokler mašna oprava ni bila pospravljena. Po njegovih besedah je bil sicer povabljen, da med drugimi častnimi gosti prisostvuje ceremoniji (prisege, op. B. G.) a je odklonil.«

Zgodovinar France Martin Dolinar, pa piše: »Torej je škof med branjem besedila prisege vendarle bil navzoč na stadionu, čeprav ne med častnimi gosti.«

(Nadaljevanje prihodnjic)

DR. BORIS GOMBAČ

Zgodovina ali propaganda? (II.)

Str. 382; Mlakar:

»V tej zvezi gre dodatno kot zanimivost navesti še 'resolucijo' dolenjskih župnikov in županov Organizacijskemu štabu iz konca januarja 1944, ki je po ugotovitvi, da 'smo v državljanski vojni, ki se vodi iz narodnega ter še bolj iz verskega stališča', zahtevala odločnejši boj proti komunističnim terenskim delavcem in sodelavcem po deželi.«

Dolenjski župani so odlično zadeli cilje in stališče domobranstva, ki se torej precej razlikuje od neprestano ponavljanih vzrokov, kot sta »partizanski teror« in »revolucija«, na katere naltimo v Mlakarjevi knjigi.

Str. 420; Mlakar:

»Kasneje, ko so zavezniki najprej *de facto*, nato pa predvsem s sporazumom Tito-Šubašić tudi *de iure* priznali novo partizansko oblast in s tem tudi kontinuiteto s staro državo, se je seveda tudi mednarodni status partizanskih sil bistveno spremenil.«

Avtor sporazum Tito-Šubašić sicer večkrat omenja, vendar pa ne pove, kaj je bila njegova vsebina in kdaj je do njega sploh prišlo. Prav tako je v knjigi popolnoma zanemarjena cela vrsta izredno pomembnih zgodovinskih dogodkov, ki so odločilno vplivali na izid vojne v Jugoslaviji in s tem tudi na končno usodo domobranstva. Zadoščalo bi že, če bi pisec prepisal tisto, kar piše v desetih vrsticah v *Vetrinjski tragediji* (str. 13) in kar naj bi načeloma poznal vsak maturant. Najhujši »spodrsrljaj« pa je storjen s tem, ko Mlakar niti enkrat samkrat v knjigi ne omenja, da je (8. maja 1945 ob 23.01) prišlo do kapitulacije Nemčije.

Str. 425; Mlakar:

»Vsekakor pa bo v primeru, da bo (verjetno) stroka ugotovila objektivno in pravno stanje kolaboracije, morala ob tem hkrati odgovoriti na vprašanje, ali je pri tem obstajal tudi 'hudobni naklep' škodovati slovenskemu narodu.«

Najverjetneje »hudobni naklep škodovati slovenskemu narodu« ni obstajal pri nikomer od domobrancev, verjetno je bilo prej obrnjeno, to je koristiti. Nedvomno pa je res, da je ravnanje domobranstva - predvsem na Primorskem (npr.), kjer so domačemu prebivalstvu popolnoma vsilili »protikomunistično« varstvo - povzročilo ogromno žrtev med ljudmi ne glede na to, ali je bilo to naklepno ali pa zgolj zaradi oblastihlepne zaletavosti domobranskega vodstva, oziroma bolje, zaradi preračunljivosti Nemcev. Kot piše sam Mlakar (str. 319), so se že maja 1944 (po prisegi vodje Slovenske ljudske stranke iz tujine »v pismu spraševali, ali so v Ljubljani ponoreli«. Pri norosti pa se, po kazenskem pravu, ne ugotavlja »hudobnega naklepa«.

Str. 466; Mlakar:

»Verjetno pa general (Rupnik) aprila 1945 le ni več verjel v nemško zmago, čeprav je s svojimi izjavami večkrat vzbujal tak vtis ...«

Verjetneje je, da Rupnik ni nikoli verjel v nemško zmago, čeprav je moral »vzbujati tak vtis« iz političnih razlogov oziroma zaradi plače in podobno velja za del domobranskega vodstva.

Str. 479; Mlakar:

»4. maja zjutraj je izšel Slovenec s poudarjenim poročilom o zasedanju na Taboru. Posebnega navdušenja v Ljubljani ni bilo opaziti, bilo pa je razobešenih nekaj slovenskih zastav.«

Udovč, nekdanji domobranec, ki se svojemu domobranstvu ne odreka, pa piše v tipkopisu: »Četrtega maja so se v Ljubljani na Taboru prerekali v polnem zamahu in si delili stolčke 'bodoče slovenske vlade' brez gen. Leona Rupnika in se s tem potrjevali v vseh elementih, da so izgubili kompas realnosti. Skratka, prisegali so na račun brez krčmarja.«

Str. 484; Mlakar:

»Že pred tem so na Koroško odšli general Rupnik, škof Rož-

man ter politiki, najprej 5. maja Šmajd, Zajec in ostali, naslednjega dne Basaj, Bajlec in Marko Kranjc.«

Pri teh zadnjih dneh domobranstva v Ljubljani (5.-8. maj) je treba poudariti, da so že od 5. maja vsi skupaj, z Narodnim odborom in škofom Rožmanom ter duhovščino na čelu, držali načela »vsak zase in bog za vse«, in tako so pripadniki NO enostavno pozabili svojega predsednika Basaja v Ljubljani, ki se je pred Nemci rešil tako, da se je po vrvi spustil s prvega nadstropja in se pri tem ves porezal ter zatem pot do Kranja prepešal. Šele v Kranju se je priključil umikajočim domobrancem in z njimi prepotoval Tržič istega dne, ko je umikajoča se vojska izropala to mesto in ko so domobranci pri umiku pobili nekaj internirancev, ki so se vračali iz internacije (*Borec*, maj 1960, str. 244), pa tudi nekaj lastnih vojakov (pri Škofji Loki), ker se niso hoteli umakniti na Koroško. Nekateri domobranski vodje (Drčar, Vizjak) so zamudili z izselitvijo lastnih družin, ki so bile 9. maja zajete pred Borovljami. Istočasno, ko so se dogajale te zamude, pa se je vršila strašanska propaganda, da naj čim več ljudi zapusti Slovenijo, in prav temu je več tisoč ljudi nasedlo.

Str. 485; Mlakar:

»Običajno se v vojnah pri premikih in umikih najprej poskrbi za ranjence in bolnike. Tako se je zgodilo tudi z domobranskimi ranjenci.«

Vetrinjska tragedija (str. 18) pa piše: »Medtem ko so Nemci za svoje ranjence pravočasno poskrbeli, se je domobranski sanitetni oddelek izkazal za nespretnega.« Podobno pišeta v tipkopisu Udovč in dr. Tine Velikonja (*Zaveza*, št. 25, str. 27).

Str. 486-487; a) Mlakar:

»Velika večina (beguncev) je bila usmerjena po najbližji poti prek Ljubelja...«

Najbližja pot na Koroško ni bila prek Ljubelja, ampak skozi Ljubelj, kjer pa je domobranec in begunec preprečevalo prehod nekaj Nemcev, dokler jih niso pobili ljotičevci.

b) Mlakar: »Nova grožnja pa se je umikajočim pojavila v Borovljah, kjer so partizani (...) zasedli kraj in most prek Drave. S tem so jim preprečevali prehod čez reko in stik z britanskimi enotami (...). 10. maja je podpolk. Rupnik, ki mu je neodločni Krenner prepustil vso pobudo, predvsem s četami svojega bataljona in ob podpori dveh nemških protiletalskih topov s skupno osmimi cevmi odločno napadel partizansko zaporo in jo prebil. Partizani, ki so pri tem utrpeli kar nekaj izgub, so se morali umakniti s tega območja (...).«

O tem piše Udovč, udeleženec tega spopada na domobranski strani (*Rupnikov bataljon*, str. 240-241): »Vuk Rupnik je razpravljal z nemškimi častniki (...), ponudili so mu tudi še edino preostalo topniško baterijo v pomoč, sicer pod določenim pogojem. Omenjena baterija 4 flakov se je namenjenemu uprla, ker se je bala angleških represalij. (...) Vendar so zahtevali vsaj domobranske kape za vsak primer. S predočenim, da s tem rešujejo tudi sebe, so pristali in postavili topice-flake. (...) Nato je pregledal, ali imajo (posebno šesterica) v torbah še titovke. Na srečo so bile pri vseh sicer angl. oblečenih, kajti te obleke so bile nošene zunaj šele od febr. meseca in so bile dokaj nove.«

»Partizani, ki so pri tem utrpeli kar nekaj izgub«, po Mlakarju, pa so izgubili po partizanskih virih 180 borcev (Strle, *Veliki finale*) in na domobranski strani naj bi bilo okrog 15 padlih (Udovč, *Rupnikov bataljon*, str. 253/a). Po partizanu Ivanu Janžekoviču pa: (...) »Počasi smo se umikali proti mostu, nato pa na severni breg Drave. Toda na mostu je padlo 80 naših.« (*Borec*, maja 1960, str. 206). Poleg osemdesetih mrtvih pri mostu (med 17. in 19. uro 10. maja) je padlo, kot piše Udovč, še dodatnih 25 partizanov v Borovljah 11. maja okrog 10.00.

Str. 493; Mlakar:

»Šele v Vetrinju je nato SNV kot taka lahko prav zaživela, čeprav le za dva tedna, in to v okoliščinah ne dokončno definirane vojne ujetništva.«

Eiletz (str. 160): »Brez moči smo čakali kdo ve kakšno usodo. Parola je bila, da nas bodo Angleži odpeljali v Italijo, kjer nas bodo takoj preoblekli v svoje uniforme in oborožili, da se bomo mogli nato udeležiti pohoda na boljševeke v okviru tretje svetovne vojne, ki je bila neizogibna.«

Str. 496; Mlakar:

»Rupnik(...) je nato še preprečil, da bi častniki prisegli Narodnemu odboru oziroma 'narodni vladi', saj je bil po njegovem status te vlade nejasen in je predvsem niso priznali Britanci, po vsej verjetnosti - kot je pravilno sklepal - pa tudi ne kralj Peter. Glede same prisege pa je dejal, da vojsko veže prisega kralju Petru. Domobranska prisega iz aprila 1944 oziroma januarja 1945 se seveda ni več omenjala in se je s tem molče priznavala kot pretekla taktična nujnost.«

V zvezi z razmišljanjem Rupnika, »da vojsko veže prisega kralju Petru«, je treba poudariti, da velik del domobrancev (od letnika 1924 naprej) ni nikoli opravil tovrstne prisege iz enostavnega razloga, ker so bili leta 1941 še premladi za vojsko. Ker torej fantje teh letnikov tovrstne prisege niso nikoli opravili, je tudi niso mogli nikoli prelomiti itd. In prav med temi letniki je največ pobitih domobrancev. Kar pa zadeva »domobransko prisego iz aprila 1944 oziroma januarja 1945« in nekaterih drugih, je treba poudariti da je več tisoč domobrancev (primorski, gorenjski in predvsem tisti, ki so bili mobilizirani spomladi in zlasti maja 1945) ni nikoli opravilo in se torej spet nahajamo pred dejstvom, da se očitajo določena dejanja (prisega) tistim, ki jih niso nikoli zagrešili. Iz tega sledijo seveda določeni pravni in predvsem zgodovinski zaključki, ki jih avtor, na žalost, ni analiziral ali vsaj omenil.

Str. 500; Mlakar:

»Do politične odločitve o izročitvi Jugoslaviji na vladni ravni tudi kasneje ni prišlo, posebej zaradi nasprotovanja ameriške vlade, toda vojaške oblasti so prav za območje 5. korpusa (z delnimi izjemami) odločile drugače.«

Pisec ne navaja vira za svojo trditev, ki je stalnica domobranske propagande in njenih simpatizerjev o vedenju britanskih oblasti. V zvezi s tem je *Slovenec* (1. aprila 1995) povprašal pisatelja in odvetnika Johna Corsellisa, ki je bil takrat na Koroškem, in slednji je odgovoril: (...) Ob vseh simpatijah do Tolstoja in njegovega velikega zgodovinskega dela se mi zdi, da doslej še ni predložil dovolj dokumentiranih zgodovinskih dokazov, ki bi nesporno podprli to teorijo. (...)«

Koliko je Tolstoj podkovan o dogodkih leta 1945, se vidi iz knjige *Ministar i pokolji* (Zagreb, 1991), kjer je med drugim zapisal: »Moram priznati, da se osebno zelo istovetim s Kozaki, s katerimi se je moj ded boril proti boljševikom leta 1918.« No, čeprav se Tolstoj tako identificira s svojimi predniki, bomo zaman iskali v njegovi knjigi, kjer je več kot 100 strani posvečenih vračanju Kozakov, dogodek, ki je zanj osebno dosti pomembnejši kot pa vrnitev domobrancev. Švicarji so maja, junija 1945 vdrli z vojsko v Liechtenstein in tam zajeli okrog 6.000 do 7.000 Kozakov in jih izročili Britancem (o tem zelo bežno v Vodušek - Starič, *Prevzem oblasti*, str. 234, opomba 90). Za švicarsko resnicoljubno javnost ostaja omenjeni dogodek še zmeraj tabu. Pri tem je treba dodati še tisto, kar je še večja skrivnost, in sicer, da je švicarska vojska med vojno 34 svojih oficirjev zaradi »sodelovanja s tujo oblastjo« obsojila na smrtno kazen in jo tudi izvršila.

Str. 504-505; Mlakar:

»Poveljnik 3. jugoslovanske armade general Kosta Nadj je hkrati naložil polk. Đoki Jovanoviću (...), da sklene z britanskimi vojaškimi oblastmi na Koroškem ustrezen sporazum o umiku in predvsem o izročitvi 'ustašev in četnikov', ki so se predali zaveznikom četam. (...) Ob 19. uri 19. maja sta na štabu 5. korpusa polk. Ivanović in brigadir Low sklenila zadevni sporazum (...)«

Kot je razvidno iz različnih dokumentov, je bilo jugoslovansko soglasje o vrnitvi 200.000 'jugoslovancev' dano že 17. maja in

pogajalci so se na licu mesta pogajali (19. maja) zgolj o »voznem redu« vračanj tistih, ki niso odšli v Jugoslavijo do tega datuma. Pri tem je treba poudariti tisto, o čemer piše tudi Zerjavic:

»Zarobljene kot Bleiburga niso Englezi ni hteli prihvati, pa ih niso mogli ni 300.000 predati. Oni so predali samo one smjeste u logoru Viktring, njih oko 25 tisuca, ali kad so vidjeli da ih se ubija, daljnje so predaje obustavili, kako je to izneseno u mom dopisu dogadjaja kod Bleiburga. Da su bili demobilizirani i otišli kućama, bilo bi to pojedinačno kažnjavanje, a ne masovno kakvo je omogućeno kot Bleiburga (...)« Britanci so hrvaško vojsko in civiliste zgolj zavrnilo, ko so 16. maja popoldne sporočili Hrvatim, da se morajo vrniti v Jugoslavijo. Ker hrvaška vojska (tisti v Pliberku niso v glavnem nikoli postali ujetniki) ni ubogala, je celotno množico ljudi preletelo nekaj letal, ki so v dvajsetminutnem preletavanju izstrelila tudi nekaj metkov. Celotna množica ljudi se je takrat začela premikati (peš!) nazaj proti Jugoslaviji.

Str. 505; Mlakar:

»Vsekakor so kasneje izročili nekaj tisoč več beguncev kot pa samo 18.500, kolikor sta jih tedaj Ivanović in Low imela v misli.«

Avtor pri tem navaja kot vir informacij Tolstojevo knjigo *Ministar i pokolji* (Zagreb 1991, str. 130-131). Mlakar pa popolnoma pozabi na dokument, ki ga je obelodanil Tolstoj v tej isti knjigi (str. 174), kjer piše, da je bilo vrnjeno z ozemlja, ki ga je zasedal V. britanski korpus (Koroška), 26.339 Jugoslovancev, in sicer 12.196 Hrvatov, 5.480 Srbov, 8.263 Slovencev in 400 Črnogorcev. (WO. 170/4142; *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers 1945*, Washington 1967, V, str. 1246; v *Mladini* 30. 10. 1990). In ta dokument, citiran v različnih virih, vsebuje ključni podatek pri ugotavljanju števila vrnjenih in kasneje pobitih domobrancev po vojni.

Str. 508; Mlakar:

a) »Več vznemirjenja je povzročil Vlada Ljotić (...), ki se je v noči na 27. maj prebil nazaj v Vetrinj ter V. Rupniku poročal o dejanskem izročanju Srbov v Jugoslavijo. Krener ga je hotel zaslišati, vendar se je Ljotić iz strahu pred Britanci temu izogibal.«

Mlakar si izmišlja stvari - predvsem v zadnjem poglavju je tega precej - da bi prišel do nekega že vnaprej začrtanega cilja (»resnice«). Še danes živeči Ljotić, ki je tvegala življenje zato, da obvesti domobrance o vračanju v Jugoslavijo, mi je povedal, da je odšel iz taborišča šele 28. maja zvečer in se (dobrih 45 ur od svoje vrnitve) ni nikomur izogibal.

b) Podobno velja za Mlakarjeve trditve o poročilih obveščevalca Janka Marinška. Objektivni opis neposrednih prič (prof. Gruma!) obstaja in zadoščalo bi ga prepisati: »Vendar je Marinškova pripoved name napravila vtis, da nisem več odklanjal možnosti, da Angleži izročajo domobrance partizanom.« (Vestnik 1993, str. 32-33, *Tabor* 1987, št. 9-10, str. 216).

Str. 510; a) Mlakar:

»Zato je podpolkovnik Emil Cof svoj 1. polk, ki naj bi kot zadnja enota SNV odšel v Jugoslavijo 31. maja, razpusil in vsakemu posamezniku prepustil, da se rešuje po svoje, pač s sugestijo, da se preoblečejo ali razkropijo. (...) Tako je pod vplivom nekaterih častnikov, predvsem Milka Vizjaka in majorja Ivana Boha, ter v ozračju ideje, da »kamor so šli drugi, gremo tudi mi, tedaj z zadnjim transportom kljub vsemu odšlo še precejšnje število, po nekaterih virih več kot 1.900 domobrancev.« Delu domobranskih ujetnikov so resda 30. maja povedali resnico, midtem ko mnoge domobrance niso obvestili o vračanju v Jugoslavijo in še 31. maja niso vedeli, da jih izročajo partizanom. Med slednjimi domobranci sta tudi dva od treh vodilnih članov *Nove slovenske zaveze*, ki lahko še zmeraj izpričata dejstva v zvezi z vračanjem v Jugoslavijo (glej *Ampak*, januar 2004, Izanec, Franc, *Odprti grobovi*, IV, Buenos Aires, 1971, str. 60, *Tabor*, 1985, s. 5-6, str. 108). S tem je povezano tudi končno vprašanje krivde za njihov poboj (Primož Slapar, psevdonim Franceta Setarja, *Iščem vodnike mojega naroda*, 2002). Tematici odgovornosti domobranskega vodstva za dogodke v maju 1945 pa se je Mlakar na žalost popolnoma izognil. V ravnanju domobranskega poveljstva,

še posebej po Ljotičevi vrnitvi, pa je treba iskati ključ za odgovor, kako je mogoče, da se je že rešena vojska vrnila v Jugoslavijo, to je v smrt.

b) Mlakar: »Po pričevanjih so v teh prehodnih taboriščih potekala intenzivna zasliševanja in nezaslišana mučenja, s katerimi skoraj ni primerljivo tudi dogajanje v nekaterih nacističnih taboriščih.« Mlakar verjetno ne pozna dovolj dobro opisov dogodkov v nemških (ne »nacističnih« taboriščih) in je seveda prišel do nekaj »lahkotnih« zaključkov. Povojni zapori, kjer so bili zajeti domobranci, niso primerljivi z nemškimi, ne po tem, kako dolgo so v njih ostali zaporniki, in še manj po ravnanju ječarjev (veliko je bilo bližnjih sorodnikov zaprtih). V nemških taboriščih je bilo pobitih več milijonov ljudi in znano je dolgotrajno izkoriščanje hudo podhranjenih ujetnikov za delo, ki so se v ogromno (!) primerih zatekali h kanibalizmu zato, da so preživeli. Večina pobojev v Sloveniji (v glavnem s streljanjem) je bila izvršena v nekaj dneh po vrnitvi ujetnikov v Jugoslavijo. Po prvih množičnih pobojih je več (kot) tisoč ujetnikov živetarilo v Šentvidu, drugi pa so usihali v Vetrinju in nekaterih drugih krajih (npr. Škofja Loka) vse do amnestije v začetku avgusta 1945. Nepobiti v juniju so v glavnem umirali od lakote in žeje, bolezni (npr. tifus) in v manjši meri od pretepanj.

Kar pa zadeva mučenja v Teharjah, kjer so z ujetniki najbolj grobo ravnali, pa se je tam »izkazal« domobranec Bojarman Rihar, nekdanji pripadnik Rupnikovega bataljona, in tudi drugi domobranci so imeli pomembno vlogo pri vzdrževanju notranjega reda v taborišču. O tej »Riharjevi« skupini piše v *Vetrinjski tragediji* (str. 107-8): »(...) živeli so kot grofje, imeli so vsega, karkoli so si pozeleli, dočim smo mi še vedno ob sami vodi.«

Str. 522; Število pobitih domobrancev

Mlakar:

»V domobranskem veteranskem društvu *Tabor* so objavili svoje sezname ter oceno povojnih žrtev. Od približno 13.300 vrnjenih in ujetih naj bi jih tako bilo pobitih 11.750. Na *Inštitutu za novejšo zgodovino* v Ljubljani pa že nekaj let teče dobro zasnovan in pripravljen projekt: 'Smrtne žrtve med prebivalstvom na območju Republike Slovenije med drugo svetovno vojno in neposredno po njej'. Poimenski sezname za po vojni pobite domobrance in ostale domače uniformirane nasprotnike partizanstva se po vmesnih podatkih iz projekta približujejo številu 13.000. Na približno enako število ali nekoliko več po vojni pobitih kažejo tudi sezname imen s t.i. farnih spominskih plošč, ki jih v krajih osrednje Slovenije postavlja Nova Slovenska zaveza.«

V zvezi s tem bi bilo dobro najprej zapisati, kar je taisti Mlakar povedal leto pred izdajo knjige: »Vedeti moramo, da je bilo vprašanje, koliko je žrtev in kdo so, aktualno že med vojno - obe sprti strani sta tedaj podatke o tem uporabljali predvsem v propagandne namene in zato so tudi oboji pretiravali. Zbiranje podatkov so nadaljevali tudi takoj po vojni, vendar so bili tedaj in veliko kasneje zelo enostranski.« (*Znanost*, 8. aprila 2002). K tej avtorjevi ugotovitvi bi dodali, da je hudo aktualna še za današnje raziskave in še posebej za njegovo knjigo *Slovensko domobranstvo*. Kar zadeva »farne spominske plošče«, je najbolje, da prepustimo besedo njihovim avtorjem. Dr. Velikonja (knjiga *Farne spominske plošče 2*, str. 160):

»V 156 župnijah na ozemlju države Slovenije (od skupno 900) stojijo farne spominske plošče, ki nosijo imena 12.000 ljudi, ki so umrli nasilne smrti na protikomunistični strani v času 2. svetovne vojne in v zvezi z njo.«

Dosti bolj selektivno je *Nova slovenska zaveza* nastopala pri pisanju knjig *Farne spominske plošče* (prvi in drugi del), kjer med drugim dr. Tine Velikonja piše: »Ponavljamo, da so v *Drugi knjigi FSP* podobno kot v *Prvi* napisani samo ljudje, ki so umrli nasilne smrti na protikomunistični strani v času revolucije in državljanske vojne in v zvezi z njo, torej ne vsi, ki so napisani na farnih spominskih ploščah. (...) In končno so v knjigi napisana imena 3.020 po vojni pomorjenih domobrancev, kar znese s seznamom v prvi knjigi 8.250 imen. Ko bomo imeli zbrane vse podatke, se bo pokazalo, da v povojnih pobojih ni umrlo (...) okrog šest do osem tisoč ljudi, kot trdijo zgodovinarji, ampak okrog

enajst tisoč.« (*Druga knjiga FSP*, str. 157 in str. 167). Kljub širokogrudnemu štetju je torej število pobitih *Nove Slovenske zaveze* manjše od ugotovitev *Inštituta za novejšo zgodovino* (kot jih navaja Mlakar) za kar 2.000 oseb, kar je celo za »ljubljske razmere« nekoliko preveč.

O številu pobitih domobrancev je prvič pisal v Ljubljani 21. julija in 11. avgusta 1945 že »Kostka« (verjetno psevdonim dr. Stan-ka Leniča, ki je bil med vojno tajnik škofa Rožmana in je kasneje postal ljubljanski pomožni škof), ki je ocenil število kočevskih žrtev na 3.000 (tri tisoč!!!) in dodatnih 1.500 pobitih domobrancev pri Hrastniku. To število je bilo skoraj pol stoletja edino, ki je prišlo s strani resnega in verodostojnega pisca, vse ostalo, vključno s tistim, kar piše Mlakar, je zgolj propaganda.

Str. 523; Mlakar:

a) »Dubajić sodi, da je glavno in odločujoče povelje dal Tito (...)«

Tito je morda res dal »odločujoče povelje«, vendar pa je boj domobrancev predvsem posledica domače »pameti«.

b) (opomba 1100)

Mlakar: »Primerjave s podobnimi povojnimi dogajanja v Franciji in morebiti še v severni Italiji s tistimi v Sloveniji so sicer možne, toda obstaja nekaj temeljnih razlik (...), predvsem pa je smrt doletela neprimerno več ljudi kot na zahodu, kar velja za absolutne številke, ne le relativne glede na število prebivalstva.« In v podkrepitev svojih trditev avtor navaja, ne preveč posrečeno, kar dva lastna članka.

Če se naslonimo zgolj na desničarske vire - kakor je to v svojem delu izpeljal Mlakar - je v Italiji bilo po vojni pobitih od 200 do 300.000 ljudi. Nekateri bolj trezni, čeprav desničarski avtorji (Pansa npr.), so prišli nedavno do zaključka, da je bilo pobitih »zgolj« 20.000 ljudi (gre za ozemlje od Firenc proti severu in brez celotne Julijske krajine). V vsakem primeru je treba povedati, da so v Italiji po vojni pobili več sto družin (starsi z otroki), ki so jih pobrali kar na domu. Taki dogodki se v Sloveniji niso dogajali, je pa bilo nekaj takih primerov pobojev družin (brez otrok na Hrvaškem, kjer so po desničarskih virih pobili 200.000 ljudi. Bolj umirjeni avtorji (npr. Franjo Tudjman) pa navajajo številko 30.000 do 35.000 pobitih Hrvatov (tu so seveda mišljeni tudi tisti, ki se niso vrnili s t. i. križnega puta). V Italiji so samo v pokrajini Emilia Romagna (trikotnik Bolgona-Ferrara-Modena) pobili najmanj štiri tisoč ljudi (po fašističnih virih trikrat več). Obračun s fašisti in »fašisti« (iztrebljenje »meščanskega« dela družbe) je trajal vse do oktobra 1947 in je bil tako krvav in zamere tako velike, da še danes v nekaterih krajih ne pustijo postaviti spomenikov v spomin pobitih. (*Corriere della Sera*, 25. julija 1999, str. 27.)

Str. 524; Mlakar:

»Na podobne težave naletimo tudi pri iskanju odgovora na vprašanje, zakaj je v Sloveniji (Jugoslaviji) sploh prišlo do tako radikalnega obračuna z domačimi nasprotniki, ki pravzaprav nima primerjave drugod po Evropi, tudi ne v Sovjetski zvezi.«

Avtor pri svojem iskanju zgodovinske resnice pozabi predvsem povedati, da nikjer drugje v Evropi ni prišlo do tega, da bi vojaško poveljstvo (nemških pomožnih enot, ki so v Evropi vključevale na milijone ljudi) tako »uspešno« sodelovalo z zasedbenimi (britanskimi) oblastmi, kot je to »uspelo« domobranskemu vodstvu v Vetrinju s svojim »sprenevedanjem« ob obvestilih o vračanju domobrancev v Jugoslavijo.

Pripombe h knjigi *Slovensko domobranstvo* bi končal z mislijo, da je iz vseh zgoraj omenjenih napak in spodrseljavev predvsem razvidno, da Mlakar bolj kot neko zgodovino dokazuje neobvladanje najosnovnejših zgodovinskih pojmov, kaj šele, da bi bil sposoben delati zaključke in primerjave s podobnimi situacijami v takratni Evropi. Poleg tega pa je pisec zaradi prevelike pristranskosti, začeni z izbiro za svetovalca prof. Gruma (po domobranci pri *Taboru* »političnega bojevnika«), zabredel v nepreudarnost (neobjektivnost) in polresnice. Zaradi vseh teh pripomb bom torej odložil knjigo *Slovensko domobranstvo* na dokaj skromno polico domobranske propagande poleg znatno tanjše in hkrati dosti manj plitke *Vetrinjske tragedije*. ■

DR. BORIS GOMBAČ

Zgodovina ali propaganda? (III.)

Dodatek
k dokumentaciji

Pismo (posredno pričevanje) je podpisal Franc Perme, nekdanji domobranec in predsednik Društva za ureditev zamolčanih grobov. Franc Perme, ki se omenja v pismu, pa je stric prvega Permeta in je bil v Jugoslaviji do aprila 1941 šef finančne policije za srez Novo mesto. Od 9. septembra 1943 se je nahajal kot begunec v Ljubljani in maja 1945 ga je Narodni odbor za Slovenijo (NOS) povabil, da se vključi v njegove vrste kot strokovnjak za finančne zadeve. Maja je odšel skupaj z NOS na Koroško in tam je prisostvoval nekaterim sejam, kjer so obravnavali vprašanje slovenskih beguncev in njihovo vračanje.

Glavne točke iz pisma so bile objavljene v Družini, št. 15, 14. aprila 2002, na strani 21. Vitoimir Gros pa je dopolnil svoje pričevanje v reviji Ampak (junij-julij 2004): »Res sem bil leta 1991 v Argentini. Tako sem se srečal skupaj s svojim spremljevalcem tudi z nekaterimi starejšimi slovenskimi domobranci. Med drugim so mi povedali naslednje trditve, ki sem si jih zapisal. Ko sem jim pokazal neko fotografijo iz tedanje slovenske skupščine, so mi zgroženi povedali, da so na njej v podobi tedanjega predsednika parlamenta spoznali osebo, ki jim je oblečena v partizansko uniformo ob vračanju v Jugoslavijo na železniški postaji v Pliberku jemala ure in druge vredne predmete. Že v taborišču v Vetrinju so sumili, da jih s transporti vračajo v Jugoslavijo. Vendar o tem niso smeli govoriti. Generalu Krenerju so očitali, da je on in morda celo celotno domobransko vodstvo vedelo za angleško prevaro, torej, da transporte vračajo v Jugoslavijo in v gotovo smrt. General Krener je v Argentini živel in umrl v osami. Vi ste imeli v domovini rdečo Udbo, mi v Argentini pa črno Udbo.«

Konec domobranstva in njihova tragedija

V Zborniku "Tudi mi smo umrli za domovino", na strani 157 in 159, je napisano, kako so se odvijali tiste dni dogodki na Koroškem. Povzeto je iz knjige Medžunarodni znanstveni skup Bleubggyl945-1992. Zakulaska pogajanja o vrnitvi Domobrancev in civilistov so se začela 18. maja v gradu Turn. Pogajanje za domobrance je vodil polkovnik Kraner s dvema oficirjema, za Odbor narodne rešitve pa duhovnik Kette s svojo skupino. pri pogajanjih je sodeloval general partizanov Hočevnar. Dogovorili so se tudi o načinu vračanja v Jugoslavijo. Domobranci so organizirali v štiri polke in tako so se tudi vračali, st. 162. Civiliste bi začeli vračati 1. junija, pa je dr. Maršol preprečil. st. 161.

Žalostno je to, da so med tem časom, prisegli še Kralju Petru II. in umrl še druge razne metinge.

Skrivna pogajanja, so ti pogajalci večini ONR zamolčali. Verjetno bi še naprej molčali, če se v Odboru ne bi pojavil sin Ljotiča, ki je iz transporta pobegnil, ki je bil preko Podroscce. 22. maja vrnjen v Jugoslavijo. Povedal je, da Srbe vračajo v Jugoslavijo. Hkrati se je v Odboru pojavil tudi slovenski železničar, z isto novico. Oba so obdožili za komunistična pravokatorja in jih brutalno izgnali iz taborišča. To mi je osebno povedal Ljotič, ob blagoslovitvi križa njihovenu soboreu, pod vasjo Setnik 1995. leta. Glej st 175.

To je bil najverjetneje povod, da so pred dnevom vrnitve 23. maja le obvestili o vrnitvi Domobrancev, celotni Odbor. Odbor se je razdelil v dve skupini. Pogajalska skupina je zahtevala, da se o vrnitvi v Jugoslavijo zamolči, da se jih vrne čimveč, sicer bo ostala Slovenija brez katških mož in fantov, če se razbežijo bodo za Slovenijo za vedno izgubljeni.

Druga skupina, ki jo je vodil Matija Perme, je zahtevala, da se Domobranci takoj obvesti, naj se razbežijo, ker jih zagotovo čaka somo še smrt. Zahtevalaje, da se pri prvi jutranji maši Domobrancem pove. organizira kolektivni upor ali masovni pobeg, Prepiri za in proti so trajalo celo noč. Skupini, ki je hotela zjutraj Domobrance obvestit, so jim fizično preprečili. Ognjali so jih v šotor in jih zastražili. Spustili so jih šele, ko so že vrabci na strehi čivkali, kam so odšli.

Skupina, ki je Domobrance poslala v smrt, se je tudi sestajala s partizani v Celovcu.

V vojaškem muzeju v Londonu je slika na kateri je Krener z Angleškimi oficirji v taborišču, po izračitvi Domobrancev 2. junija. Na sliki ob avtomobilu Opel-Olimpiji je še nekaj vojaških oseb. Tako mi je povedal zgodovinar, ki ga pa ne bom imenoval.

Matija Perme se je leta 1970 vrnil iz ZDA. Večkrat sva se o tem pogovarjal. Večkrat me je prosil, Dobesdno, France, če kdaj mogoče, čovej in napiši, resnico in samo resnica otem zločinu in o smatnotni izdaji, o kupčiji za duše in telesa Slovenskih Domobrancev! Menim, da sem obljubo izpolnil, sicer v milejši obliki, moj soimenjak pa naj mirno počive na Viškem pokopališču

Ljubljana, 28. 01. 02.

Franc Perme.

Lahko tudi malo, tisto in slovensko pismo vs
astane na vselej in
dobro miselj, sem izdal 1991 v Argentini
18. 1. 2002 v
Ljubljana